

МАЛОВІДОМІ ФАКТИ ПРО КОЗАКІВ

Українське козацтво — надзвичайно цікаве і важливе явище в історії як країни, так і світу. Козаки не тільки дивували, але й захоплювали, надихали тих, хто цікавиться історією, на створення своїх шедеврів, берегли рідну культуру і звичаї. Згадки про козаків зустрічаються і в зарубіжних джерелах, як про сильних і часто неперевершених, ідеалізованих людей. На мою думку, козаки були не просто воїнами, адже поруч з силою, мужністю, розумом, хитрістю тісно переплітаються елементи загадковості і містики.

Однією з важливих — я вважаю — переваг козаків, крім сили, володіння зброєю та неперевершеною бойовою майстерністю, були хитрість і неабияка кмітливість. Практично завжди запорожці непомітно підкрадалися до своїх ворогів, і заставляли їх зненацька, забезпечуючи собі тим самим більше шансів на перемогу. Не можу не згадати і про унікальні козацькі човни, які використовувалися для походів. Як це не дивно, але козацькі судна можна сміливо назвати і прообразом сучасних підводних човнів, адже вони були побудовані особливим чином, з використанням подвійного дна. Між двома днами човна розміщували вантаж, завдяки якому судно занурювалось в воду, а це давало можливість непомітно підпливти до ворога. Перед боєм баласт викидався, а човен несподівано для ворога з'являвся на поверхні. Це ставало справжнім шоком для ворогів, адже ніхто навіть і припустити не міг, що човен з козаками може виринути з морських глибин. Для досягнення такого ж ефекту несподіванки часто використовували й інший метод, а саме перевертали чайки догори дном. Козацькі чайки були і залишаються неперевершеними зразками суднобудування, ці човни були надзвичайно міцні, але в той же час легкі. Якщо звернути увагу на окремі приказки про козаків, як «Не дивися, вражий турче, на воду, а дивися під воду!», то їх можна пояснити доволі просто, козаки могли годинами просиджувати під водою, дихаючи через очеретину, могли пропливати кілька верст, сховавши голову в перекинуте цеберко. Не спроста козаками досить часто називали «водяниками», говорили що вони ніби знали з чортом і могли годинами просиджувати у воді, що в деякого з них є нібито риб'ячі зябра [2, с.60].

Козаки вважалися чи не першим у світі демократичним об'єднанням, а саме — Запорозька Січ. Можу стверджувати, що першим таким повноцінним утворенням на території України, досі вважається Січ, адже мала усі ознаки незалежної самоорганізованої республіки, і з нею намагались налагоджувати дипломатичні зв'язки європейські країни. Слід зазначити, що всі питання, які стосувались життя козаків, вирішувалися на зборах або радах, шляхом голосування.

Багато вчених стверджують, що це далеко не так, і що в мирний час основною забавою козаків була пиятика. Звичайно без міцних напоїв обходилося не завжди, але все ж козаки любили культурний відпочинок, вони грали на різних музичних інструментах, танцювали, співали пісні і влаштовували різноманітні показові поєдинки в задоволення собі і оточуючим. У походах пити спиртних було категорично заборонено, а порушення цієї заборони прирівнювалося до зради і могло каратися смертю. Також досить багато справ у козаків було і по господарству, адже жінок на Січі не було взагалі. Звичайно сімейне життя козаків поза Січчю було складним, іноді його й зовсім не було, але козаки знаходили побратимів на Січі, для яких були готові на все. Існують думки, що у козаків був особливий обряд-ритуал, під час якого воїни-побратими обмінювалися своїми натільними хрестиками, що уособлювало вірність один одному.

Правила і закони на Січі були суворими, іноді й жорстокими. Так за крадіжку або вбивство, винуватець не тільки розплачувався своїм життям, а й в досить жорсткій формі: його могли бити киями або навіть поховати живцем разом з небіжчиком. Можливо це було зовсім не гуманно, але дисципліна у козаків була відмінна.

Козаки не тільки користувалися своїми власними знаннями, вони збагачували і запозичили вміння і досягненнями та інших народів. Так існують згадки що на Січі жили іноземні гості і представники близько двадцяти національностей. Крім гостей, козаки їх старшина і гетьмани досить багато подорожували, знайомлячись з культурою, науковими досягненнями і звичаями інших націй, тим самим збагачуючи свою [4, с.61].

Цікаво й те, що загального прапора у козаків не було, кожна сотня або полк мали свої власні прапори, проте починаючи з XVII століття з'являються згадки про головний прапор Запорозької Січі. На ньому був зображений Архангел Михаїл на яскравому, червоному тлі — з одного боку, а зі зворотного — білий хрест, золотисте сонце, півмісяць і зірки. А своєрідним символом-гербом став образ козака з мушкетом. Незвично і цікаво, що на козацьких прапорах досить часто зображували шестикутну зірку. Згідно зі стародавніми переконаннями та віруваннями, це був знак гармонії, який міг символізувати окремий рід або бути символом магії. Також цей символ пов'язують із християнською Богородицею.

Одним з невід'ємних атрибутів козака була його зачіска і вуса. На думку більшості дослідників, запорожці успадкували цю традицію від своїх предків язичників. Традиція голити обличчя і голову прийшла в Київську Русь від місцевих племен, а згодом дійшла і до запорозьких козаків. Згідно з історичними дослідженнями в древніх слов'ян не було жодного божества з довгим волоссям або бородою, отже такий зовнішній вигляд вважався божественним. Хоча на противагу цій теорії існує легенда, що козаки вважали себе надто вже грішними для раю, і що може Господь змилюється над ними і витягне з пекла за волосся. Козаки вважали, що як загинуть на війні, їх «ангел в небо понесе за чуприну». Цікаво, що така легенда і зачіска властива не тільки українським козакам. Практично для всіх народів, де використовувалася така зачіска, вона символізувала «промінь сонця». Головну відмінність між козацьким чубом та цією зачіскою в інших народів становило його місце розташування. Так запорожці вистригали волосся на лобі, в той час як інші робили його на потилиці або по центру голови.

У запорізьких козаків був цікавий звичай, тримати курінь (житло козаків) завжди відкритим. Так мандрівник або перехожий міг зайти туди, відпочити, поїсти, погостювати і рушити далі в дорогу, навіть якщо господаря не було вдома. На противагу такій гостинності, існувало суворе правило, виносити з куреня нічого не можна, інакше — суворе покарання. Також, якщо хтось знаходив якусь річ на Січі, її прив'язували до високої палиці або стовпа і якщо за три дні власник не знаходився, ця річ переходила в особисту власність того, хто її знайшов [5, с.24].

Кажуть, що на острові Хортиця досі росте дуб, оспіваний козацькими легендами, думами і піснями. У деяких з них розповідається про обряди і ритуали, які проводили перед боєм. Місцеві жителі переконані, що дубу вже 700 років.

За не менш цікавим припущенням імовірно, що українські козаки дісталися і до Америки. Так капітан Джон Сміт, засновник одного з перших поселень британців на американському континенті Джеймстауна, раніше брав участь в боротьбі з турками і татарами і потрапив у полон. Сміта з полону врятували запорожці, він гостював на Січі, звідки і повернувся в Англію, куди і запросив своїх рятівників. Саме в цей час англійці вирішили заснувати першу колонію в Америці. Джон Сміт вирушив у цю подорож, прихопивши з собою кількох козаків, позаяк ті виявили бажання подорожувати разом з ним. Саме так українці допомагали англійцям освоювати Америку.

Цікавим фактом було те, що серед козаків були інші національності. На початках Запорозька Січ була суто українським середовищем. Протягом різних часів етнічні українці становили серед козаків до 95%, а з інших етносів інші були вихідці з російських, балканських земель, і навіть з території Кримського ханства. Серед козаків було багато євреїв, турків, татар.

Козаки не були винятком у заняттях магією та чаклунством. Серед них були так звані характерники. Вважалось, що походять вони від древніх язичницьких волхвів, що володіли таємними знаннями, вміли пророкувати майбутнє. Про характерників говорили, що їх «ні вогонь, ні вода, ні шабля, ні звичайна куля, крім срібної, не брали», і що вони «могли відкривати без ключів замки, плавати на човнах по підлозі, як по морських хвилях. Козаки завжди були цікавими до оккультних мистецтв і магічних знань. Окремі риси їх відлунюють у козацьких обрядах, повсякденних прикметах, забобонах, елементах ворожіння тощо. Можливо, в майбутньому розкриються ще більше таємниць.

Отже, здійснивши екскурс у минуле, ми виявили деякі маловідомі факти про спосіб життя козаків. Тепер ми їх відновлюємо з людської пам'яті, документальних джерел, експонатів музеїв. Особливістю даної пошуково-дослідницької роботи є демонстрація тих своєрідних скарбів, які нас дещо зближують із козаками через далекі та близькі відрізки часу.

Живучість образу козака і звернення до нього в різні періоди української історії potwierджують актуальність і перспективність досліджень цієї теми. Попереду нові відкриття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Виженко О. Козацькі забави / О. Виженко. – К., 2005. – 64 с.
2. Звичаєве право Запорозької Січі: зб. наук. статей. – Запоріжжя, 2010. – 128 с.
3. Сокур А. Як казали запорозькі козаки / А. Сокур. – Запоріжжя, 2008. – 62 с.
4. Каляндрук Т. Таємниці бойових мистецтв / Т. Каляндрук. – Львів: «Піраміда», 2007. – 304 с.

Півторак Ярослав

Науковий керівник: проф. Зуляк І. С.

ТРУДОВА МІГРАЦІЯ З ТЕРНОПІЛЬЩИНИ (50-І РР. ХХ СТ.)

Для історичної науки залишається актуальним вивчення мобільності населення, визначення основних чинників, які стимулювали зміну постійного місця проживання дослідження причин та напрямків внутрішньої та зовнішньої міграції. Пріоритетним для цього дослідження є аналіз міграційної активності жителів Тернопільської обл. у 50-х рр. ХХ ст.

Об'єктом статті є Тернопільська область в досліджуваний період.

Предмет статті – динаміка міграційної активності населення Тернопільської області у 1950-х рр.

Метою статті є аналіз особливостей трудової міграції населення Тернопільщини у 50-х рр. ХХ ст.

Територіальні рамки дослідження охоплюють територію Тернопільської обл.

Історіографії дослідження представлена низкою узагальнюючих праць про міграцію населення СРСР, у яких значна увага приділяється міграційній активності населення Південно-Західного економічного району, до якого входила територія Тернопільської обл. Спробу оцінити зміни в структурі населення СРСР під впливом міграції зроблено В. Болдиревим у монографії «Підсумки переписів населення СРСР» [1]. Вагоме дослідження, що стосується трудової міграції населення, проведено Інститутом демографії та соціальних досліджень ім. М. Птухи НАН України і опубліковано його результати у колективній монографії «Населення України. Трудова еміграція в Україні» за редакцією Є. Лібанової, О. Позняк та О. Малиновської [2] та інші автори.

Основу джерельної бази складають архівні матеріали Державного архіву Тернопільської обл., а саме фонд Р-2782, безпосередньо пов'язаний з міграційними процесами досліджуваного періоду [3–7]. Окрім того автором використано документальне дослідження «Статистика міграції населення» [8].

На початку 50-х рр. ХХ ст. склалася доволі складна демографічна ситуація, що призвела до формування маси населення, яка не була задіяна у виробничих процесах, через низький рівень економічного розвитку регіону. Східні області УРСР, що відзначалися високим рівнем промислового розвитку відчували потребу в залученні трудових ресурсів із західних областей [9, с. 35].

Питанням внутрішнього переміщення населення займалися спеціальні управління, у них знаходилися усі важелі впливу на міграційні потоки населення. Особливу увагу та зацікавлення викликає діяльність Головного переселенського і Головного управління при Раді Міністрів (далі – РМ) УРСР, що було реорганізоване у Державний комітет РМ УРСР із використання трудових ресурсів у лютому 1967 р. [10, с. 164]. На місцевому рівні при крайових та обласних радах депутатів трудящих були створені Переселенські відділи, що безпосередньо підпорядковувалися Головному переселенському управлінню. Тернопільська обласна контора з організованого набору робітників створена на підставі наказу Головного управління з організованого набору робітників при Раді Міністрів УРСР від 15 квітня 1950 р. №163-к проіснувала до 1 липня 1953 р., коли на її базі був створений відділ організованого набору робітників Тернопільського облвиконкому. Згідно з рішенням облвиконкому від 12 серпня 1955 р. № 818 відділ був об'єднаний з відділом переселення у відділ організованого набору робітників і переселення облвиконкому. Відповідно до указу Президії Верховної Ради УРСР від